

Militaire ontwikkelingen aan de noordflank van de NAVO

B. A. C. Droste

kapitein van de Koninklijke luchtmacht

De noordflank van de NAVO werd tot voor enige tijd de „rustige hoek” van Europa genoemd. In tegenstelling tot het Centraal- en Zuideuropese NAVO-gebied bevonden zich hier nauwelijks traditionele conflicthaarden die met een zekere voorspelbaarheid periodiek konden oplaaien. De laatste jaren hebben zich evenwel in het Noordepese gebied verschillende ontwikkelingen voltrokken die stuk voor stuk gezien geen grote onrustbaarden maar als geheel wel degelijk een essentiële verandering van de lokale militaire situatie tot gevolg hadden. Deze ontwikkelingen zijn niet terug te brengen tot activiteiten van de NAVO-lidstaten in dit gebied, noch van de neutrale landen Zweden en Finland, maar van de grote mogendheid die dit gebied overschaduwde: de Sovjet-Unie.

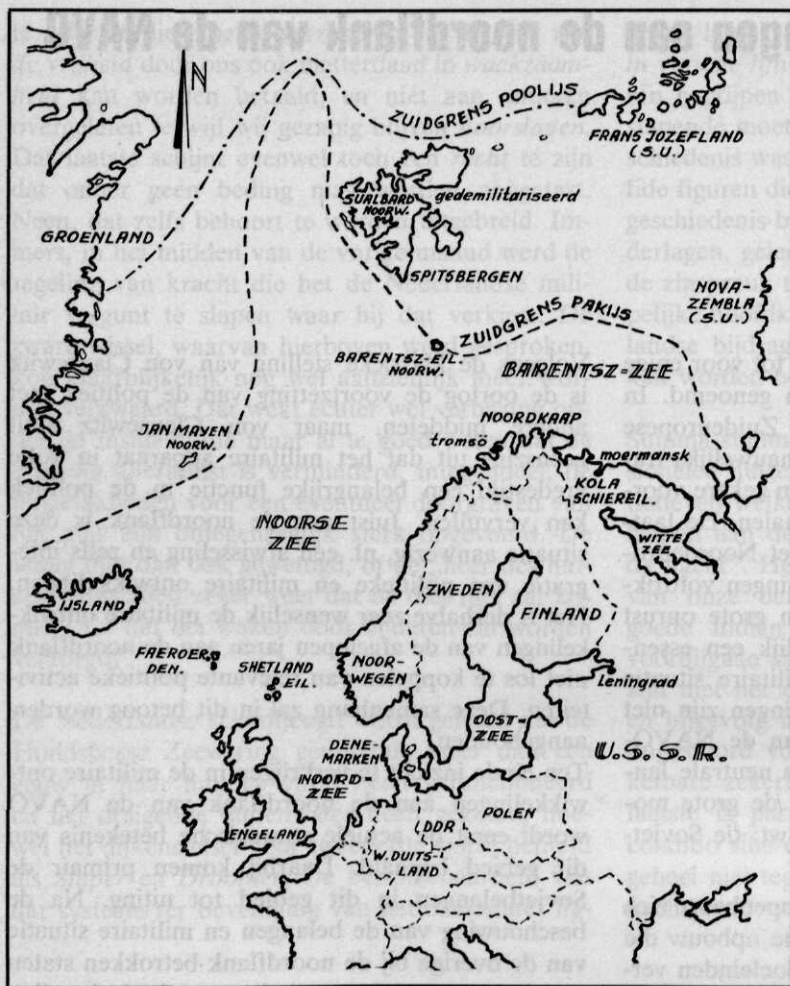
Sinds het begin van de jaren '60 openbaart zich in Noord-Europa een Sovjetrussische opbouw die veel meer mondiale dan regionale doeleinden vervult. Het strategische belang van dit gebied is daardoor in sterke mate toegenomen. Gedurende de afgelopen jaren en in het bijzonder in 1976/77 zijn nieuwe perspectieven aan dit belang toegevoegd. In deze periode groeiden de Noors-Russische twisten over de wederzijdse posities in en om de noordelijke wateren uit tot een nieuwe climax. Formeel hebben de twisten vooral economische oorzaken. In werkelijkheid is de onenigheid echter niet los te zien van de militaire belangen van de betrokken landen. Minder spectaculair lijken de relaties van de overige NAVO-lidstaten op de noordflank met de Sovjet-Unie. Nochtans oefenen de Russen een duidelijk herkenbare druk op de gehele noordflank van de NAVO uit. De Sovjetdruk vindt zijn oorsprong in de militaire ontwikkelingen maar heeft deze bovendien tot gevolg. In het laatste jaar zijn dan ook reacties van NAVO-zijde waar te nemen. Met het onderwerp „militaire ontwikkelingen aan de noordflank van de NAVO” wordt beoogd zowel de actuele militaire situatie als de tendensen van de ontwikkeling in het Noordepese gebied gestalte te geven.

Volgens de klassieke stelling van von Clausewitz is de oorlog de voortzetting van de politiek met andere middelen, maar von Clausewitz sluit geenszins uit dat het militaire apparaat in volle vreedstijd een belangrijke functie in de politiek kan vervullen. Juist aan de noordflank is deze situatie aanwezig, nl. een afwisseling en zelfs integratie van politieke en militaire ontwikkelingen. Het is derhalve zeer wenselijk de militaire ontwikkelingen van de afgelopen jaren aan de noordflank niet los te koppelen van relevante politieke activiteiten. Deze samenhang zal in dit betoog worden aangehouden.

Ten einde inzicht te verkrijgen in de militaire ontwikkelingen aan de noordflank van de NAVO wordt eerst de actuele strategische betekenis van dit gebied bepaald. Daarbij komen primair de Sovjetbelangen in dit gebied tot uiting. Na de beschouwing van de belangen en militaire situatie van de overige bij de noordflank betrokken staten wordt het mogelijk zowel de veranderde houding van de Sovjet-Unie, als die van de noordelijke NAVO-lidstaten in het juiste perspectief te zien. Tevens zal nader worden gezien in hoeverre de NAVO zich als organisatie aanpast aan de gewijzigde omstandigheden. In de slotbeschouwing wordt ten slotte een beeld gegeven van de waarschijnlijke en mogelijke ontwikkelingen in wat tot voor kort „de rustige hoek” van Europa werd genoemd.

Strategische betekenis van de noordflank

Het NAVO-gebied ten noorden van het Elbe-Travelkanaal (Sleeswijk-Holstein) wordt in het algemeen de noordflank van de NAVO genoemd. Vier NAVO-lidstaten zijn door hun geografische positie direct bij de noordflank betrokken: Duitsland (met Sleeswijk-Holstein), Denemarken, Noorwegen en IJsland. Het gebied van de eerste drie landen valt onder de directe verantwoordelijkheid van het NATO Major Subordinate Command AF-NORTH. IJsland wordt door zijn bijzondere positie

Afb. 1 Het noordflankgebied

als eiland tussen het Europese en Amerikaanse continent gerekend tot het verantwoordelijkheidsgebied van het NATO Major Command SACLANT. Behalve het territoriale gebied van de eerder genoemde lidstaten wordt ook het tussenliggende zeegebied tot de noordflank gerekend. Noorwegen is een van de twee NAVO-lidstaten die directe landsgrenzen met de Sovjet-Unie bezitten (de andere is Turkije aan de zuidflank). Waar deze relatief korte gemeenschappelijke grens in het zuiden ophoudt scheiden Zweden, Finland en Oostzee de NAVO-lidstaten van de Sovjet-Unie en de overige betrokken Warschau-Pactlanden DDR en Polen (zie afb. 1).

Hitler onderkende reeds het belang van het Noordeuropese gebied voor de oorlogvoering op Europees en zelfs mondiaal niveau. In april 1940 schond Nazi-Duitsland de neutraliteit van Noorwegen en Denemarken met een tweeledig doel: enerzijds kon de Duitse bezetting het gebruik van deze landen als operatiebases tegen Duitsland aan

de geallieerden ontzeggen, anderzijds verwierf Duitsland zelf voortreffelijke uitvalsbases voor operaties tegen de geallieerden. De kwetsbaarheid van zowel Engeland als van de Noordatlantische zeeroutes werd daardoor beklemtoond. De denkbare Duitse bezetting van IJsland zou tevens een directe bedreiging voor het Noordamerikaanse contingent hebben betekend. Reden waarom dit eiland eerst door Britse en later door Amerikaanse troepen de facto werd bezet; de laatsten overigens met toestemming van de IJslandse regering. Noorwegen, Denemarken en IJsland kwamen na de oorlog tot het inzicht dat een nieuwe neutraliteitspolitiek ten tijde van internationale spanning of oorlog even weinig waarde zou hebben als in 1940. Een poging van de eerste twee landen met Zweden tot een Scandinavische defensieassociatie te komen mislukte evenwel. De Sovjetactiviteiten in Oost-Europa en Finland, en hun afhankelijkheid van de Verenigde Staten voor de naoorlogse wederopbouw vormden voor de Noren en Denen het motief om in 1949 tot de NAVO toe te tre-

den, al werden aan dit toetreden wel beperkingen verbonden. In antwoord op een nota van de Sovjet-Unie verklaarde de Noorse regering in vredes-tijd geen vreemde (NAVO) bases op haar territorium te zullen oprichten. Het Noorse standpunt werd in 1953 door de Denen overgenomen. In 1957 werd daaraan de verklaring toegevoegd, geen nucleaire wapens op Noors en Deens gebied te zullen opslaan. Bovendien werd in 1949 een algemeen verbod op het houden van NAVO-oefeningen in de nabijheid van de Noors-Russische grens van kracht; een verbod, dat de gehele noordelijke provincie Finnmark betreft. IJslands toetreden tot de NAVO vertoonde overeenkomst met het Noorse en Deense patroon, met dien verstande dat IJsland geen eigen strijdkrachten bezat en niet van plan was en is deze op te richten. De bijzondere positie van het eiland, halverwege tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie, was echter aanleiding tot speciale overeenkomsten met de Verenigde Staten. Overeenkomsten, die resulteerden in de legering van de zg. „US Defence Force”.

Gezien de militaire restricties wordt ook nu nog wel gesproken van het beperkte NAVO-lidmaatschap van Noorwegen en Denemarken. In beide landen is echter steeds beklemtoond dat deze beperkingen een volstrekt zelf opgelegd en unilateraal karakter hebben en te allen tijde kunnen worden herroepen. Ook zouden deze beperkingen de Sovjets geen enkele aanleiding kunnen geven te interveniëren op grond van veronderstelde provocaties. De Noren en de Denen laten regelmatig doorschemeren dat hun voorwaardelijke NAVO-politiek een belangrijk politiek wapen is. Geheel ongegrond is deze stelling niet. In 1961 stelde Chroestsjov de Finse regering voor militaire consultaties te plegen ten einde de potentiële Westerse opmarsmogelijkheden door Finland tegen de Sovjet-Unie onder ogen te zien. Uiteindelijk slaagde de Finse president Kekkonen erin de Sovjets te doen afzien van die consultaties. Algemeen wordt evenwel aangenomen dat dit resultaat voornamelijk voortkomt uit een verklaring van de toenmalige Noorse minister van defensie dat Noorwegen, in geval deze consultaties zouden doorgaan, zijn positie ten opzichte van de NAVO zou herzien.

Dat ontwikkelingen in Finland van invloed kunnen zijn op het NAVO-lidmaatschap van de Noren en Denen, ligt verankerd in hetgeen de „Noordse balans” wordt genoemd. Tot dit evenwichtssysteem behorend rekenen zich de drie Scandinavische landen, IJsland en Finland, echter zonder dat zulks in een verdrag is vastgelegd. Uit-

gangspunten zijn: het beperkte NAVO-lidmaatschap van Noorwegen, Denemarken en IJsland, de alom erkende neutraliteit van Zweden en de speciale positie van Finland tegenover de Sovjet-Unie. Door de betrokken landen wordt beoogd het Noordeuropese gebied stabiel te houden, waardoor het mogelijk zou zijn buiten de machts-politiek van de grote mogendheden te blijven. Iedere inbreuk op de Noordeuropese status quo zou de balans uit evenwicht brengen en reacties van de betrokken landen tot gevolg hebben. Tot het midden van de jaren '60 was Noord-Europa inderdaad politiek stabiel. In hoeverre de Noordse balans daaraan debet is, is moeilijk te zeggen. Autoriteiten op het gebied van de „Nordic security” argumenteren dat de Sovjet-Unie niet ontvreden zou zijn met de feitelijke situatie. Een zelfstandige Noordse of Scandinavische defensie-associatie zou volgens de Sovjetpercepties pro-Westers en, gezien de Zweedse militaire macht, onacceptabel zijn. De doeltreffendheid van de Noordse balans wordt echter steeds meer in twijfel getrokken, gelet op de enorme militaire machtsuitbreiding van de Sovjet-Unie in Noord-Europa, terwijl dit evenwichtssysteem juist is bedoeld om iedere aanleiding voor een dergelijke opbouw en de mogelijke confrontatie van de supermogendheden in dit gebied te voorkomen.

De belangstelling van de Sovjet-Unie voor het Noordeuropese gebied is van oudsher gebaseerd op de behoefte aan „warme” ijsvrije havens die uitgangen naar de wereldzeeën bieden. In dit gebied bevinden zich twee van dergelijke belangrijke uitgangen, nl. de uitgangen voor de Oostzee- en Noordelijke-Zeevloten (afb. 1).

De Oostzee (Baltische Zee) is voor de Sovjets vooral essentieel omdat meer dan de helft van de scheepsbouw- en scheepsreparatiefaciliteiten van het Warschau-Pact daaraan is gesitueerd. Bovendien herbergt Leningrad een uiterst belangrijk industrieel complex. Volgens de Sovjetopvattingen moet de Oostzee dan ook niet meer als een open internationale zee, maar als een alleen door de Sovjet-Unie te beheersen zee — een „mare clausum” — worden beschouwd [1]. Gezien het bovenstaande dient de Oostzeevloot, behalve het uitvoeren van opdrachten op de wereldzeeën, de instandhouding van en de toegang tot de zo essentiële industriële faciliteiten voor alle Sovjetschepen op het Westelijk halfrond te kunnen waarborgen. Niet alleen het uit- maar evenzeer het binnenvaren van de Oostzee is voor de Sovjets derhalve van belang. Van de drie Oostzee-uitgangsmogelijkheden valt er één onder directe Sov-

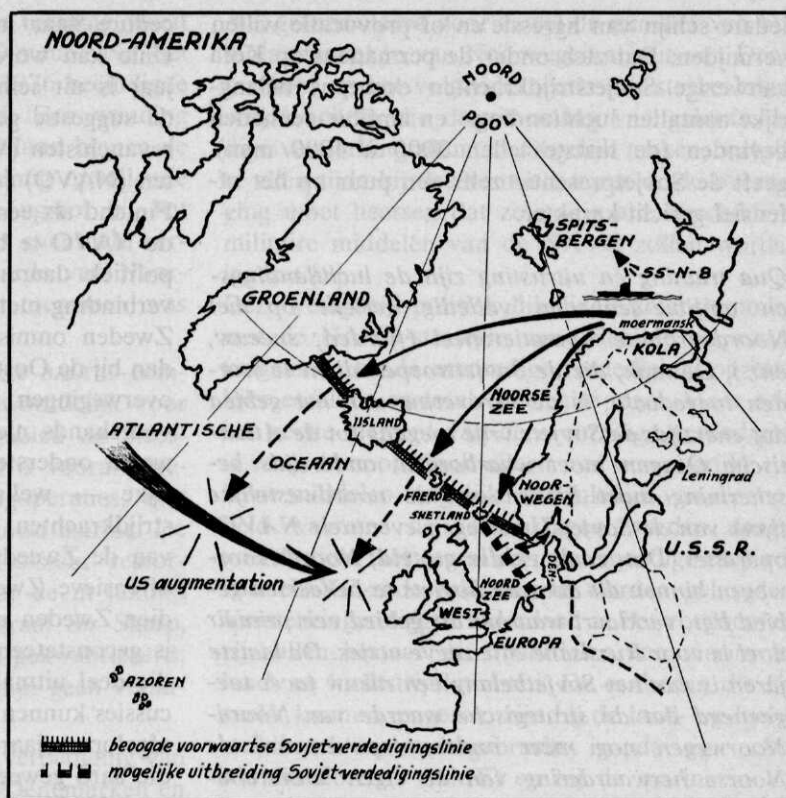
jetcontrole, nl. het 900 km lange kanaal dat de Oostzee met de Witte Zee verbindt. Een recente verbreding van dit kanaal maakt het mogelijk dat schepen tot 5200 t het Oostzeegebied verlaten zonder dat de NAVO dit direct kan waarnemen. Voor de tweede en belangrijkste uitgang geldt deze NAVO-controle wel, nl. de zeeëngten Sont, Kattegat en Skagerak tussen Denemarken, Noorwegen en Zweden. Bovendien beperkt het internationale recht de vrije doorvaartmogelijkheden voor oorlogsbodems van het Warschau-Pact. De derde en laatste uitgangsmogelijkheid betreft het Kielerkanaal, dat door zijn aard echter verre ondergeschikt is aan het belang van eerder genoemde zeeëngten. Het zijn dus vooral acties van Deense zijde die de Oostzee zodanig kunnen afsluiten dat de Sovjetrussische maritieme mogelijkheden ernstig worden beknod. Ten einde de Deense controle over de zeeëngten te kunnen neutraliseren beschikken de WP-strijdkrachten in het Oostzeegebied over omvangrijke daartoe geschikte strijdkrachten. Bij een WP-aanval zal, behalve van de Oostzeevloot, gebruik kunnen worden gemaakt van zowel direct beschikbare amfibische en luchtlandingseenheden als tactische luchtstrijdkrachten. Voor de Sovjet-Unie is Denemarken derhalve van groot strategisch belang, hetgeen op zijn beurt de waarde van Denemarken voor de NAVO bepaalt.

De Noordelijke Sovjet-Zeevloot is de grootste en belangrijkste van de vier Sovjetvlooten en heeft haar operatiebases op het schiereiland Kola dat over een afstand van 196 km aan Noorwegen grenst. Een grens, die ontstond toen Finland in 1944 zijn ijsvrije noordelijke kust aan de Sovjet-Unie moest afstaan. Sinds 35 jaar is de bevolking van Kola verdrievoudigd tot ca. één miljoen inwoners. Een opmerkelijk feit in een tijd dat de Scandinavische landen de grootste problemen hebben door de ontvolking van hun noordelijke gebieden. De groei aan Sovjetzijde is voornamelijk het gevolg van de opbouw van een militair apparaat in dit gebied dat door sommigen wordt beschouwd als mogelijk het machtigste complex van militaire bases en dat door anderen de sterkste samenballing van offensief militair potentieel ter wereld wordt genoemd. Een sterke impuls kreeg deze groei door de enorme expansie van de Sovjetmarine die volgde op het Russische gezichtsverlies in de Cubacrisis van 1962. Het Kolaschiereiland biedt ten slotte de enige ijsvrije havens van waaruit de Sovjetvloot, ongehinderd door beperkende internationale verdragen, maar

via open zeeën, de Atlantische Oceaan kan bereiken.

Het Kolagebied nam sterk in belang toe in de tijd dat het bereik van strategische raketten nog beperkt was. Enerzijds hadden de Sovjets het voordeel van de relatief korte raketafstand Kola-VS, maar anderzijds het nadeel dat de Amerikaanse SLBM's uit de noordelijke zeeën de kortste afstand tot Moskou behoefden af te leggen (de ondiepe Noordzee komt niet voor dergelijke operaties in aanmerking). Voor de nieuwere Poseidon- en Tridentraketten gaat dat weliswaar niet meer op maar het is evident dat de Sovjets dit gebied aan hun controle willen onderwerpen. Van de Sovjetrussische strategische onderzeeboten zou 70% (ca. 55 stuks) van het Kolaschiereiland opereren [2]. Sommige daarvan zijn sinds kort uitgerust met de nieuwste operationele SLBM, de SS-N8, met een bereik van 4200 mijl, hetgeen voldoende is om uit de Barentszee doelen op het Noordamerikaanse continent te treffen. Een uiterst belangrijk gedeelte van de Russische „second strike capability” is aldus direct grenzend aan de noordflank van de NAVO gesitueerd. De Noordelijke vloot omvat eveneens het grootste bestand aan niet-strategische onderzeeboten: 126 van de totaal 231, waarvan 54 nucleair voortgestuwd (uit een totaal van 84). Bovendien heeft een groot aantal zeer moderne oppervlakte-oorlogsbodems het Kolaschiereiland als thuishaven. Deze machtige Noordelijke Sovjetvloot doet het belang van het Noordeuropese gebied boven een regionale functie uitstijgen naar een functie in de mondiale bipolaire machtspolitiek. Deze strategische functie wordt nog aangevuld door de aanwezigheid van 235 lange-afstandsvliegtuigen (TU-16's en TU-22's) voor verkennings-, strike- en onderzeebootbestrijdingsopdrachten. Ook bevinden zich twee MRBM-lanceerplaatsen ten zuiden van Moermansk. Ten slotte zijn in het Kolagebied opgesteld de „early warning”-radars voor het ABM-systeem rond Moskou.

Analyses van grootscheepse Sovjetmarineoefeningen van de laatste jaren rechtvaardigen de veronderstelling dat de Sovjets de zeeheerschappij nastreven in een gebied dat, beginnende in Noord-Europa, wordt begrensd door (afb. 2) de lijn Groenland — IJsland — Faröer — Shetland-eilanden — Noorwegen [3]. Hierdoor worden niet alleen de Amerikaanse strategische onderzeeboten op afstand gehouden en de Russische strategische capaciteiten veilig gesteld maar het is tevens mogelijk de Atlantische aanvoerlijnen naar West-Europa te bedreigen. Nog meer dan in de Twee-

Afb. 2 Het gebied waarbinnen de Sovjet-Unie de zeeheerschappij nastreeft

de Wereldoorlog zal in een toekomstig conflict de instandhouding van deze strategische verbinding voor West-Europa van het allergrootste belang zijn. Dat de Sovjetmarine inderdaad veel meer dan alleen defensieve taken vervult, blijkt evenzeer uit het patroon van de oefeningen als uit de aard van de bewapening. Hoewel het onderscheid tussen offensieve en defensieve bewapening in het algemeen slechts met enige vaagheid is te bepalen, ligt bij de Sovjetmarine zonder twiifel het accent op het offensieve element [4]. De Sovjetstrategie plaatst Noorwegen in geval van een conflict al van het begin achter de beoogde Sovjetlinies. De bijzondere belangstelling van de Sovjets voor Noorwegen, en in het bijzonder Noord-Noorwegen, wordt daardoor verklaard en dat onderstreept de essentiële waarde van Noorwegen voor de NAVO.

Behalve over de veelomvattende strategische middelen beschikken de Sovjets momenteel over een uitgebreide reeks voor inzet op het noordelijke operatietoneel bestemde strijdkrachten op het Kolaschiereiland. De strijdkrachten ressorteren onder het Militaire District Leningrad. In alle opzichten is de in Centraal-Europa aanwezige Sovjet-trend naar geavanceerde wapensystemen met een groter offensief vermogen ook van toepassing op het Noordeparte operatietoneel. De

aanwezige strijdkrachten kunnen zonder meer als eerstelijns worden aangemerkt. Permanent telt de Sovjetstrijdmacht op het Kolaschiereiland 50.000 man. In iets meer dan een week zouden deze eenheden zijn uit te breiden tot een totaal van 12 divisies [5]. Ook bevindt zich een groot aantal vliegvelden op het schiereiland (40, waarvan 16 met een baan langer dan 6000 voet), zodat met weinig problemen omvangrijke delen van de Sovjetstrijdkrachten kunnen worden ondergebracht. Reeds nu opereert een honderdtal luchtverdedigingsjagers van de velden op het schiereiland. De Noorse beperkende defensiepolitiek en het feit dat slechts één Noors bataljon van ca. 700 man in de directe omgeving van de Noors-Russische grens is gelegd, stempelen de Sovjetpresentie aan de noordelijkste grens van de NAVO tot meer dan defensief alleen. De dichtstbijzijnde grotere Noorse eenheid — een 5000 man tellende brigade met o.a. 16 Leopards — is ruim 500 km verder in Tromsø gestationeerd. Volgens de Noren komt deze dislokatie voornamelijk voort uit praktische redenen: omvangrijke Noorse eenheden dicht bij de grens zouden, door de Sovjetovermacht en de potentieel geringe waarschuwingstijd, te gemakkelijk onder de voet worden gelopen. Hoewel deze redenering ongetwijfeld juist is, is het waarschijnlijker dat de Noren met deze opstelling primair

iedere schijn van agressie en of provocatie willen vermijden. Dat zich onder de permanent op Kola aanwezige Sovjetstrijdkrachten eveneens belangrijke aantallen luchtlandings- en amfibie-eenheden bevinden (de laatste tellen 3000 à 4000 man), geeft de Sovjetpresentie zelfs een puur op het offensief gericht karakter.

Qua training en uitrusting zijn de luchtlandings- en amfibie-eenheden volledig gericht op het Noordepese operatietoneel (fjorden, sneeuw, enz.). De taak, die de Sovjettroepen dient te worden toegedacht, is de verovering van het gebied dat enerzijds de Sovjets vrije toegang tot de Atlantische Oceaan moet waarborgen, anderzijds bescherming moet bieden aan de noordwestelijke flank van de Sovjet-Unie tegen eventuele NAVO-operaties. Dat, zoals eerder gesteld, Noord-Noorwegen binnen dit door de Sovjets te beheersen gebied ligt, verklaart waarom dit gebied een primair doel is voor Russische offensieve acties. De laatste jaren is aan het Sovjetbelang een nieuw facet toegevoegd dat de strategische waarde van Noord-Noorwegen nog meer onderstreept en wel de Noorse herwaardering van de eigen soevereiniteitsrechten in dit gebied. Een ontwikkeling die de Sovjet ervaren als een zeer ernstige belemmering voor de handelingsvrijheid van hun Noordelijke vloot.

Noord-Europa herbergt Sovjetstrijdkrachten met een strategische functie in het mondiale bipolaire machtsevenwicht. Bovendien bezitten de aanwezige strijdkrachten een maritieme Atlantische en een regionale Noordepese taak. In beide gevallen zou de uitvoering van deze taken catastrofale implicaties voor het overige Europese NAVO-gebied hebben. Vooral door het toenemen van de Sovjetrussische militaire capaciteiten krijgt de strategische betekenis van de noordflank zowel voor Sovjet- als NAVO-zijde steeds meer een essentiële waarde. In een van de volgende paragrafen zal worden besproken welke consequenties deze toegenomen strategische betekenis heeft voor de verhouding tussen de Sovjet-Unie en de NAVO.

Neutrale landen aan de NAVO-noordflank

In 1948 sloot Finland met de Sovjet-Unie het zg. Vriendschapsverdrag waarbij Finland belangrijke beperkingen ter zake van de eigen soevereiniteitsuitoefening kreeg opgelegd. De ernstigste beperking is, dat Finlands actieve neutraliteitspolitiek door de in het verdrag vastgelegde consultatiepro-

cedure naar inzicht en believen van de Sovjet-Unie kan worden doorbroken. In het afgelopen jaar is uit semi-officiële Sovjetbron aan Finland de suggestie gedaan zich te bewapenen tegen de revanchisten (West-Duitsland) en hun bondgenoten (NAVO) [6]. Nochtans is er geen aanleiding Finland als een werkelijke militaire opponent van de NAVO te beschouwen. Zwedens neutraliteitspolitiek daarentegen staat feitelijk los van elke verbinding met de twee machtsblokken. Wel staat Zweden onmiskenbaar dicht bij de Westelijke dan bij de Oosteuropese denkwereld. Uit rationele overwegingen is een Sovjetactie tegen dat land voorshands niet goed denkbaar. Deze hypothese wordt ondersteund door de nog steeds omvangrijke — weliswaar conventionele — Zweedse strijdkrachten en, vooral, de geloofwaardigheid van de Zweedse neutraliteit. Dientengevolge zijn offensieve Zweedse acties niet waarschijnlijk indien Zweden niet zelf wordt aangevallen. Eerder is geconstateerd dat de ontwikkelingen in staten, die deel uitmaken van de Noordse balans repercuties kunnen hebben op de andere staten. In het afgelopen jaar zijn de ontwikkelingen niet van die aard geweest dat daardoor de overige betrokken (NAVO)staten wezenlijk zijn beïnvloed. Recent heeft de Zweedse Chef Defensiestaf echter gewaarschuwd tegen de voorgenomen bezuinigingsplannen. Bij effectivering daarvan zou, volgens de generaal, de Zweedse defensie een potentiële aanvaller niet meer voldoende afschrikken. Gezien de opmarsmogelijkheden van een potentiële agressor via Finland en Zweden naar Noorwegen en de Zweedse situering langs de Oostzeeengten, zou een dergelijke ontwikkeling zeer ernstige consequenties voor de verdediging van de noordflank hebben.

NAVO-presentie in Noord-Europa

Van de vier bij de verdediging van de noordflank betrokken NAVO-lidstaten bezit alleen IJsland geen eigen strijdkrachten. Een bilaterale overeenkomst geeft de Verenigde Staten echter het recht de zg. US Defence Force op de vliegbasis Keflavik te stationeren. Deze vliegbasis wordt, om zijn uiterst gunstige positie ten opzichte van de Atlantische aanvoerlijnen en het gebied waar de Sovjets hun zeeheerschappij wensen uit te oefenen, niet zelden „de hoeksteen van de NAVO” genoemd. De bilaterale overeenkomst staat echter regelmatig onder druk van het gevaar van een eenzijdige IJslandse opzegging. De communistische deelneming aan de regering is daarvoor ten

dele verantwoordelijk. De IJslandse houding vloeit mede voort uit de geringe NAVO-steun voor het IJslandse standpunt tijdens de in 1976 beëindigde „kabeljauwoorlog” met Engeland. Een wending ten goede voor het behoud van IJsland binnen de NAVO was te danken aan de weinig opvallende maar effectieve Noorse bemiddelingsrol bij het oplossen van dat conflict. Dat het eventuele verlies van IJsland de essentiële waarde van Noorwegen voor de NAVO zou doen toenemen was daarbij zeker van belang.

In het aan AFNORTH ondergeschikte BALTAP-commando is Duitsland mede verantwoordelijk voor de verdediging van het Oostzeegebied en Sleeswijk-Holstein. Het Duitse aandeel is vooral afgestemd op maritieme anti-shippingoperaties, met inbegrip van de F104's van de Duitse marine. De luchtverdediging van Sleeswijk-Holstein ressorteert onder CINCENT, hetgeen door de in januari 1977 overleden C-AFNORTH, generaal Sir Sharp, als een weinig ideale situatie werd gekwalificeerd; een situatie, waarin op korte termijn geen verandering is te verwachten [7].

Het meest direct betrokken bij de verdediging van de noordflank van de NAVO zijn Denemarken en Noorwegen. De omvang van de Deense en Noorse strijdkrachten is, gezien het relatief geringe bevolkingsaantal, beperkt en vertoont dan ook een schrijnende wanverhouding met die van de Sovjet- en overige betrokken WP-strijdkrachten. Wel dient te worden gesteld dat zowel de Noren als de Denen door veelvuldig oefenen de inzetbaarheid van hun omvangrijke mobilisabele eenheden inhoud weten te geven. Bovendien hebben beide landen een permanente „Home Guard” (resp. 80.000 en 55.000 man sterk) welks leden de wapens thuis ter beschikking hebben. Ook is de „Home Guard” opgedragen in geval van buitenlandse agressie direct te reageren zonder bevelen van hogerhand af te wachten. Dat alles is onderdeel van hetgeen in de noordelijke landen het „Total defence”-systeem wordt genoemd. De beperkende NAVO-politiek over de legering van vreemde troepen en opslag van kernwapens kan echter niet voorkomen dat de geloofwaardigheid van de defensie aan sterke twijfel onderhevig is. Lange tijd hebben de Noren en Denen bij gebrek aan financiële middelen en in mindere mate de politieke wil, hun defensie opgebouwd met Amerikaanse steun. Reeds enkele jaren is de defensiebereidheid in voor de NAVO gunstige zin veranderd en, zoals verderop zal worden besproken, deze tendens zette zich in het afgelopen jaar voort. Basis van deze tendens is een veiligheidspolitiek

die, geformuleerd door zowel de minister van buitenlandse zaken van Noorwegen als die van Denemarken, op het volgende neerkomt: sterke lokale strijdkrachten die de uitvoering van geloofwaardige versterkingsplannen mogelijk maken, waarbij te allen tijde bij de eventuele agressor de overtuiging moet heersen dat zo nodig alle beschikbare militaire middelen van de NAVO zullen worden ingezet [8].

Deze veiligheidspolitiek lijkt in overeenstemming met de NAVO-strategie van „flexible response” volgens de triade evenredige verdediging, opzettelijke escalatie en totale nucleaire inzet. Maar zelfs het eerste element van de evenredige verdediging is voor de noordflank alleen met omvangrijke externe middelen mogelijk. Afhankelijk van de snelheid waarmee de versterkingen worden aangevoerd, dient met een al dan niet spoedige escalatie van NAVO-zijde rekening te worden gehouden. Versterkingen liggen inderdaad in het voornemen; zij zullen bestaan uit onderdelen van marine en land- en luchtmacht. De eenheden die het snelst kunnen reageren, zijn bij de land- en luchtmacht ondergebracht in de zg. „Ace Mobile Forces” (AMF) en bij de marine in het permanent varende STANAVFORLANT-eskader. Tevens leveren Engeland (aangevuld door Nederland) en Canada autonome „mobile” c.q. „transportable” eenheden. De ruggegraat van de versterkingen wordt gevormd door Amerikaanse „Carrier” en „Amphibious groups”, welke ontplooiing echter een aanzienlijke tijd in beslag neemt.

Aan de noordflank van de NAVO bestaat een grote onevenwichtigheid in de machtsverhouding tussen de aanwezige NAVO- en Sovjet/WP-strijdkrachten. Alleen de geloofwaardigheid van de effectuering van de NAVO-strategie kan de balans redresseren. In een latere paragraaf zal de huidige NAVO-houding op het punt van de geloofwaardigheid, gerelateerd aan de toenemende Sovjetdruk op de noordflank, nader worden geanalyseerd.

Toenemende Sovjetmachtsuitoefening

Het bestaan van een overmachtige staat is reeds op zich zelf aanleiding tot een machtsuitstraling die door buurstaten als permanente druk wordt ervaren. Deze machtsuitstraling heeft in beginsel de functie een veiligheidsbuffer te vormen langs de grenzen van de grote mogendheid. Ook in Noord-Europa is deze situatie aanwezig. Als de

handelingsvrijheid van het groeiende Sovjetrusische machtsapparaat echter aan beperkende externe factoren dreigt te worden onderworpen, gaat de machtsuitstraling een eigen leven leiden met de bedoeling de beperkende factoren te neutraliseren. Zulks komt tot uiting in de politieke en militaire druk die de Russen in het afgelopen jaar op de noordflank uitoefenden.

Zoals al eerder gezegd, is het de veronderstelde doelstelling van de Sovjets in het Oostzeegebied de controle over de strategische zeeën Sont, Kattegat en Skagerak te verwerven. Reeds in vreedstijds is de zg. „onschuldige” doorvaart van oorlogsschepen aan beperkingen onderhevig. Deze beperkingen worden door de Sovjet-Unie nageleefd, al verzwaren de steeds frequentere doorvaarten van WP-schepen (sedert 1960 verzesvoudigd) de Deense controle. De verhouding tussen de aantallen oorlogsschepen van het Warschau-Pact en de NAVO in de Oostzee bedraagt 5 : 1.

Ook de andere direct inzetbare strijdkrachten van beide partijen vertonen een overeenkomstige wanverhouding. Om deze redenen is het verklaarbaar dat de doeltreffendste afsluiting van de zeeën primair wordt verkregen door mijnen te leggen, hetgeen in laatste instantie geen NAVO-, maar een Deense beslissing is. Het plaatsen van de mijnen kan op zeer korte termijn worden uitgevoerd. Gebeurt het evenwel te vroeg (in een spannings-situatie) dan kan het een escalerend effect hebben. Omgekeerd kan te lang wachten een (Sovjetrusisch) „fait accompli” tot gevolg hebben. De tijd-factor, die de politieke en militaire besluitvorming overheerst, is derhalve een zeer essentiële. Juist inzake deze tijdfactor tekenen zich het laatste jaar ernstige ontwikkelingen af.

De militaire activiteiten van het Warschau-Pact in het Oostzeegebied nemen in omvang toe en naderen steeds dichterbij het gebied van COMBALTAP. De zg. ELINT-vliegtuigen en -schepen opereren in de nabijheid van de Deense eilanden en Sleeswijk-Holstein. Hetzelfde geldt voor de meer betekenisrijke maritieme en amfibische oefeningen van het Warschau-Pact. De WP-marine schrikt daarbij niet terug voor opzettelijk hinderen van NAVO-oorlogsbodems. Het patroon van de WP-oefeningen in het Oostzeegebied verraadt bovendien duidelijk te zijn gericht op het overmeesteren van vlakke, gemakkelijk toegankelijke eilanden zoals de Deense. Een zeer recente ontwikkeling is de signalering van militaire luchtkussen-voertuigen d'e operaties in het Deense/Noordduitse gebied nog extra kunnen vergemakkelijken. De introductie van zes Russische atoomonderzeeboten (type Golf

2) in de Oostzee in mei van dit jaar moet als een spectaculair novum worden beschouwd en betekent niet alleen een bedreiging voor het betrokken noordflankgebied, maar door de nucleaire bewapening een nog ernstiger bedreiging voor het gehele Westeuropese NAVO-gebied.

Van de luchtstrijdkrachten blijkt dat vluchten van Russische bommenwerpers steeds vaker pas enkele minuten voor het bereiken van het Deense luchtruim worden afgebroken. In 1976 zijn ca. 110 bijna-schendingen gepleegd met formaties tot een grootte van 50 vliegtuigen [9]. Met toenemende regelmaat moet de Deense luchtmacht-„alert force” dan ook worden gealarmeerd. De groei van de offensieve capaciteiten van de WP-jagerbommenwerpers van de laatste jaren betekent eveneens een intensivering van de algehele Sovjetdreiging in dit gebied. De provocerende Sovjethouding heeft tot gevolg dat een gewinningssituatie kan ontstaan, waarin het steeds moeilijker wordt vloot- en luchtmachtoefeningen te onderscheiden van een werkelijke aanval. In dit verband sprak de Deense minister van buitenlandse zaken Orla Møller zelfs van bewuste intimidatie van Sovjetzijde [10]. De vermeerderde militaire activiteiten van de WP-strijdkrachten in het Oostzeegebied vormden in het afgelopen jaar de voortzetting van een reeds eerder ingezette trend. Het is evenwel opvallend dat dit in vele publikaties wordt gesignaleerd, niet in het minst als gevolg van uitlatingen van Deense regeringsfunctionarissen. Bovenal leidt de toegenomen druk van Warschau-Pactzijde tot een herwaardering van het probleem van de verrassingsaanval. De potentieel kortere waarschuwingstijd noodzaakt dan ook tot strengere eisen aan de politieke en militaire crisisbeheersing.

Sinds het begin van de jaren '70 worden olie- en gasvoorraden onder de Noordzeebodem geëxploiteerd door de aan deze zee grenzende staten. Vooral in de Noorse en Engelse gedeelten van het zg. continentale plat zijn de energievoorraden van zulk een omvang dat beide landen op korte termijn tot de groep van olie-exporterende landen kunnen gaan behoren. In 1985 zou zelfs 35 à 50% van de Westeuropese energiebehoefte door deze voorraden kunnen worden gedekt. Aan deze energiebronnen binnen het NAVO-gebied moet derhalve een uiterst hoge strategische waarde worden toegekend. Tevens hebben de boorinstallaties in de Noordzee een potentieel militaire waarde als surveillance-platforms voor Sovjetvlootbewegingen. Nochtans zijn er geen aanwijzingen dat deze militaire capaciteiten reeds op georganiseerde wijze

worden benut. Wel is het afgelopen jaar tijdens een zitting van de Noordatlantische Raad de veiligheid van de strategische Noordzee-installaties onderwerp van gesprek geweest. In vreedstijd wensen de betrokken NAVO-landen de bescherming in eerste instantie aan civiele overheidsorganen over te laten. In tijden van spanning of oorlog is de verdediging van de bedoelde zeegebieden tot benoorden Spitsbergen reeds lang een NAVO-verantwoordelijkheid. Nieuw is evenwel dat aan deze verantwoordelijkheid de verdediging van de boorinstallaties is toegevoegd. Noodzakelijke plannen en maatregelen ter effectuering van deze verantwoordelijkheid worden momenteel door SACCLANT uitgewerkt [11].

De bijzondere strategische waarde van het Noordzeegebied is ook de Sovjets niet ontgaan, hetgeen blijkt uit een Sovjetvlootmanoeuvre in dit gebied in juni 1976. Het was de eerste maal dat een Sovjeteskader van precies dezelfde omvang als het STANAVFORLANT-eskader zo ver zuidelijk van het tot dan toe gebruikelijke operatiegebied werd ontplooid [12]). Juist omdat deze ontplooiing kort op een grote oefening van het NAVO-eskader volgde, kan worden gesproken van een politieke daad van de Sovjet-Unie, met het doel ook in dit gebied een rol te spelen. Indien dergelijke vlootmanoeuvres worden herhaald, kan met recht worden gesproken van een uitbreiding van de bedoelde Sovjetzeeheerschappij. Niet langer zou de voorwaartse verdedigingslijn via de Shetlandeilanden in Noorwegen, maar in Denemarken of zelfs Nederland (Den Helder) eindigen (afb. 2). Een ontwikkeling, die tevens Denemarken van het begin van een conflict af achter de Sovjetverdedigingslinie zou plaatsen. In dat geval dreigt een omvatting van de gehele NAVO-noordflank. Deze potentiële neutralisering betekent een enorme verzwaring van niet alleen de directe Noorse en Deense defensie, maar tevens van de realisatiemogelijkheden van versterkingsoperaties waarbij de NAVO-strijdkrachten zich het gehele noordflankgebied zouden moeten binnenvechten. Een situatie die tot voor kort alleen voor Noord-Noorwegen en de vitale eilanden in Denemarken reëel leek te zijn.

Evenals in het Oostzeegebied nemen de Sovjetactiviteiten in de directe omgeving van Noorwegen de laatste jaren in omvang toe. Hoewel in het laatste jaar geen spectaculaire marineoefening zoals Okean '75 is te melden, geldt dat de eerder genoemde Noordzeeoefening zo mogelijk nog ernstiger consequenties voor de noordflank heeft. In het algemeen is het opvallend dat de Russen weinig terughoudend zijn grootscheepse militaire oefen-

ningen (tot divisiegrootte) in de directe omgeving van de Noors-Russische grens te houden, terwijl de Noren juist van hun kant iedere aanleiding tot provocatie van de Sovjets vermijden (getuige de aanwezigheid van slechts één Noors bataljon in de gehele provincie Finnmark). Volgens het Noorse ministerie van defensie neemt het aantal schendingen van de Noorse territoriale wateren door Sovjetonderzeeboten de laatste jaren toe. Dat het Sovjetboten zijn, wordt afgeleid uit de ontdekking van zenders in de Noorse wateren. Evenals in Denemarken naderen Sovjetbommenwerpers steeds dichter het Noorse luchtruim. Dergelijke incidenten zijn uitgegroeid tot een gemiddelde van drie keer per maand [13]. Een zeer opmerkelijke gebeurtenis was de komst van het nieuwe Russische vliegkampschip — de Kiev — naar Moermansk in augustus 1976. Aan de aanwezigheid van de Kiev in de noordelijke wateren moet een demonstratief karakter worden toegedacht, aangezien een maand later de grootscheepse NAVO-oefening „Teamwork '76” in Noord-Noorwegen zou plaatsvinden.

Overigens plegen de Sovjets hun militaire activiteiten tijdens NAVO-oefeningen in dit gebied altijd tot grote hoogte op te voeren; vooral op het gebied van de ELINT. Anderzijds betekent de opneming van de Kiev in de Noordelijke vloot de eerste aanzet, de tot nu op open zeeën (Atlantische Oceaan) zwakke luchtverdediging van deze vloot te verbeteren. De meeste ontwikkelingen van Sovjet-zijde vonden in het afgelopen jaar plaats op het politieke vlak. De politieke ontwikkelingen zijn voor de Sovjet-Unie echter primair terug te voeren tot militair-strategische overwegingen en komen tot uiting in het conflict rond Spitsbergen en de verdeling van de Barentszee.

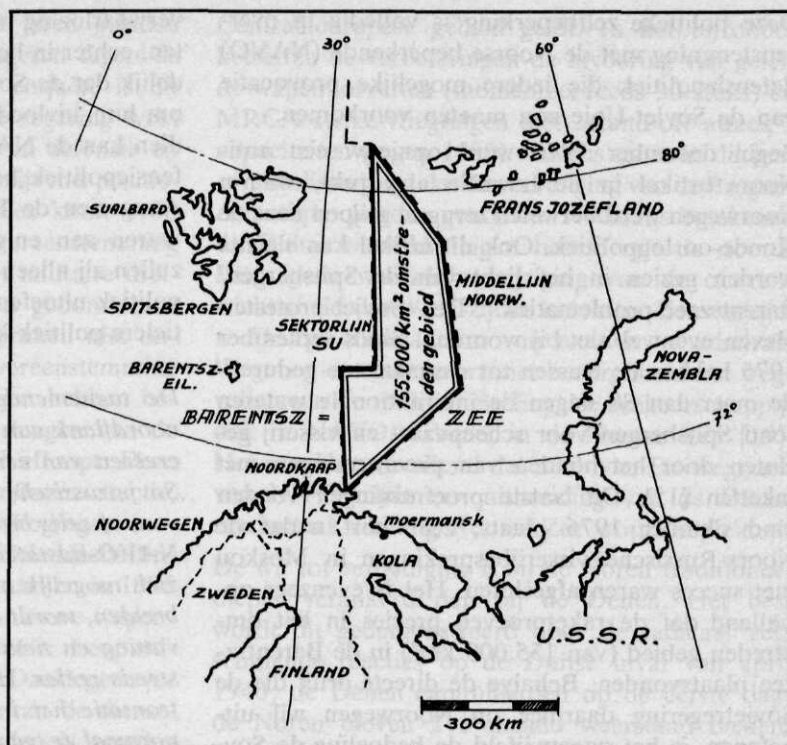
Ruim 600 km ten noorden van de noordelijkste punt van het Europese vasteland — de Noordkaap — ligt de eilandengroep Svalbard met als grootste eiland Spitsbergen. Formeel staat het gebied sinds 1924 onder Noorse soevereiniteit, nadat in 1920 in het door veertig landen ondertekende Verdrag van Parijs de status van de eilandengroep werd geregeld. Deze status is een bijzondere, omdat alle mede-ondertekenaars het recht verwierven de aanwezige bodemschatten te exploiteren. Behalve (uiteraard) Noorwegen hebben alleen Nederland (tot 1931) en daarna de Sovjet-Unie van dit recht gebruik gemaakt. Overigens trad de Sovjet-Unie pas in 1935 tot het verdrag toe; wel had zij reeds in 1924 de Noorse soevereiniteit over dit gebied erkend. Artikel 9 van het Spitsbergenverdrag

voorziet bovendien in een verbod, een steunpunt voor de marine of andere objecten met een oorlogsdoel op de eilandengroep op te richten. Tot nu toe wordt op Spitsbergen alleen steenkool gedolven. Sinds 1974 is echter de aanwezigheid van aardgas en aardolie aangetoond. Dezelfde verwachtingen gelden voor het continentale plat dat zich onder de Barentszee uitstrekt. Russische geologen schatten de in dit gebied aanwezige hoeveelheid olie zelfs op 50% van de wereldolievoorraad. Zeer recente berichten wijzen bovendien op de aanwezigheid van uranium in Spitsbergens bodem. De verdeling van het continentale plat is dan ook alleen al uit economische overwegingen uiterst belangrijk. Gelden deze overwegingen vooral voor Noorwegen, voor de Sovjet-Unie gaat het daarentegen om reeds eerder genoemde militair-strategische gevolgen van deze ontwikkeling.

Een blik op de kaart leert dat de Noordelijke Sovjetvloot allen via de Barentszee tussen de Noordkaap en Spitsbergen de wereldzeeën kan bereiken. Halverwege de Noordkaap en Spitsbergen bevindt zich bovendien het (Noorse) Barentszeiland. In 1945 onderkende de Sovjet-Unie al deze ongunstige situatie aangezien zij met Noorwegen, buiten de overige verdragspartners om, onderhandelde om tot een revisie van het verdrag van 1920 te geraken. De bedoeling was via een bilaterale overeenkomst gezamenlijk de defensie van Spitsbergen te regelen. Kort na afloop van de Tweede Wereldoorlog brak Noorwegen deze onderhandelingen af met de argumentering dat met een buitenlandse mogendheid niet over soeverein Noors gebied kon worden onderhandeld. Toen in 1951 de Svalbard eilandengroep door Noorwegen formeel in het NAVO-verdedigingsgebied werd geplaatst leidde deze actie tot een protest van de Sovjetregering. Onder vermelding dat Svalbard niet zou worden gemilitariseerd wees de Noorse regering het protest af. In feite waren nagenoeg alle Noorse activiteiten op Svalbard steeds aanleiding tot Russische protesten; in het bijzonder gold dit de aanleg van een vliegveld dat in 1975 gereedkwam. Naar gelang de Amerikaanse onderzeeboten werden verondersteld de Barentszee als lanceergebied voor hun SLBM's te beschouwen, groeide de interesse van de Sovjets voor de eilandengroep. Bovendien kan via de, dank zij de warme golfstroom, nagenoeg ijsvrije westkust van Spitsbergen de Noordpool het dichtst per schip worden genaderd. Een belangrijk feit, nu juist het Arctische gebied steeds meer in strategische waarde toeneemt, want Sovjetrussische (strategische) onderzeeboten kunnen immers via dit gebied de barrière Groen-

land—IJsland—Shetlandeilanden vermijden en toch de toegewezen operatiegebieden bereiken; maar ook de zeeverbinding Europa—Japan kan, via een route onder het ijs door, met 10.000 km worden bekort. Ten einde iedere mogelijke beperking van de handelingsvrijheid van hun noordelijke vloot te voorkomen stellen de Sovjets zich juist heden ten dage heftig te weer tegen de toegenomen Noorse interesse voor Spitsbergen en de Barentszee. Te meer geldt dat, omdat volgens het Spitsbergenverdrag ook andere landen, o.a. de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Frankrijk activiteiten op het eiland kunnen ondernemen. Tevens worden activiteiten van deze landen in de Barentszee mogelijk indien de these juist zou zijn die stelt dat het verdrag van Spitsbergen ook geldt voor het continentale plat. Noorwegen ontkent deze these; zowel Engeland als de Verenigde Staten hebben zich echter al officieel tégen het Noorse standpunt uitgesproken. Zouden activiteiten van derde (NAVO) landen op Spitsbergen de Sovjets zeer onwelkom zijn, nog veel sterker zou dat gelden voor activiteiten van deze derden in de Barentszee. Immers, allerlei mogelijkheden, van het creëren van een keten van surveillancestationen (o.a. boorinstallaties) tot het leggen van mijnevelden door de NAVO in de Barentszee, moeten de Sovjets voor ogen staan.

Reeds enkele jaren onderhandelden de Sovjet-Unie en Noorwegen over de verdeling van het continentale plat in de Barentszee. Vooral in het afgelopen jaar bleek uit de pers dat de Sovjet-Unie inzake deze verdeling een hard en onverzoenlijk standpunt heeft ingenomen, dat overigens afwijkt van de regels die daarvoor tijdens de Zee-rechtconferentie van 1958 te Genève zijn gesteld. Deze regels luiden dat het continentale plat via een „middellijn” tussen twee staten moet worden verdeeld. De Sovjet-Unie hanteert evenwel de „sectorlijn”, die ongeveer overeenkomt met een rechte lijn van de Noors-Russische landsgrens ten westen van Moermansk tot de Noordpool (afb. 3). De Sovjetlijn ligt daardoor meer naar het westen, en zou de Sovjet-Unie een extra gebied van 155.000 km² opleveren. De Sovjets baseren hun afwijkende standpunt op de grotere bevolkingsdichtheid van het Kolaschiereiland in vergelijking met Noord-Noorwegen, en op de strategische belangen van de Sovjet-Unie. Vooral het eerste argument getuigt van cynisme, omdat het juist voortkomt uit het tweede. Tegelijkertijd speelde in dit gebied de uitbreiding van de Noorse visserijgrens — de zg. Exclusive Economic Zone — tot 200 mijl. Ook daarover werd met Moskou zeer moei-

Afb. 3 Het door Noorwegen en de Sovjet-Unie omstreden Barents-zee-gebied

zaam onderhandeld. De Noordelijke visserijvloot is immers een van de grootste van de Sovjet-Unie en pleegt intensief binnen dit gebied te opereren, waarbij overigens steeds een wezenlijk aantal ELINT-schepen is betrokken. Ondanks de moeilijkheden is op 15 oktober 1976 te Moskou een overeenstemming bereikt die de Noorse en Russische vissers in gelijke mate rechten binnen elkaars visserijzones toekent.

Zoals reeds betoogd tonen de Noren pas sinds kort hernieuwde interesse in Spitsbergen. De verwaarlozing van de Noorse soevereiniteit over dit gebied heeft geleid tot een de facto nagenoeg onaantastbare positie van de Sovjets op het eiland. Waren er in januari 1973 nog 1943 Russen op het eiland tegen 985 Noren, nu ligt de verhouding ca. 2600 tegen 1200. Desondanks halen de Russen minder kolen uit de grond dan de Noren. De Sovjetbezetting schijnt zich dan ook met wezenlijk andere zaken dan kolenontginning bezig te houden. De Russen beschikken ter plaatse over 5 (grote) helikopters tegen de Noren één. Volgens de Noren is de op de enige luchthaven aanwezige bezetting van zes Russische verkeersleiders en Aeroflot-vertegenwoordigers, gezien het aantal vluchten, aanzienlijk te zwaar. (Overigens startte begin november 1976 een wekelijkse Aeroflotvlucht op Spitsbergen.) De Sovjets hebben bovendien steeds grotere radio- en radarinstallaties op het eiland

gebouwd en beschikken volgens de Noren over een onnodig grote elektriciteitscentrale. Steeds openlijker werd in het laatste jaar de Noorse soevereiniteit ondergraven. Ondanks Noorse protesten zijn de Russische voertuigen en helikopters niet bij de Noorse autoriteiten geregistreerd, en ook de vluchten uit en naar het Noorse luchtruim worden niet gemeld, zoals de internationale regels vereisen. De Sovjethouding onderstreept de wil geen afstand te doen van de tot nu toe eigenmachtig verworven rechten.

In de afgelopen jaren hebben de Verenigde Staten met Noorwegen onderhandeld om het vliegveld van Spitsbergen te mogen gebruiken als uitvalsbasis voor een civiele wetenschappelijke expeditie. Onofficieel schijnt de Noorse regering bovendien de legering van een niet-permanent garnizoen op Spitsbergen te overwegen. Vorig jaar oktober reageerde de Sovjetregeringskrant Izvestia fel op de veronderstelde Noorse intenties: de Noorse bedoeling zou zijn de eilandengroep te militariseren en daarmee in de NAVO-sfeer te betrekken (hetgeen in oorlogstijd overigens al sinds 1951 het geval is). Op de beschuldigingen van schending van het Spitsbergenverdrag reageerde de Noorse minister van buitenlandse zaken met de verklaring dat zijn regering geenszins van plan is een militair garnizoen op Spitsbergen te vestigen, maar dat deze beperking slechts een politieke daad is en niet voorkomt uit de regels van het verdrag [14].

Deze politieke zelfbeperking is volledig in overeenstemming met de Noorse beperkende (NAVO) defensiepolitiek die iedere mogelijke provocatie van de Sovjet-Unie zou moeten voorkomen.

Begin december 1976 werd opnieuw een anti-Noors artikel in de *Izvestia* afgedrukt, waarin Noorwegen werd verweten terug te grijpen naar de Koude-oorlogpolitiek. Ook dit artikel kan slechts worden gezien in het licht van de Spitsbergen/Barentszee-problematiek. De Sovjet-protessen bleven evenwel niet bij woorden. Sinds september 1975 hebben de Russen tot viermaal toe gedurende meer dan 80 dagen de internationale wateren rond Spitsbergen voor scheepvaart en visserij gesloten door het houden van proefnemingen met raketten [15]. De laatste proefnemingen vonden eind oktober 1976 plaats, zeer kort nadat de Noors-Russische visserijbesprekingen in Moskou met succes waren afgesloten. Het is evenzeer opvallend dat de raketproeven precies in het omstreken gebied (van 155.000 km²) in de Barentszee plaatsvonden. Behalve de directe druk die de Sovjetregering daarmee op Noorwegen wil uitoefenen, is het ongetwijfeld de bedoeling de Sovjethegemonie over het omstreken gebied door het frequente afsluiten ervan als een gewoonterecht op te eisen.

Ook de jongste Noors-Russische bijeenkomst inzake de verdeling van het continentale plat heeft geen enkel resultaat opgeleverd.

Hoewel de Noren zeker geen haast maken met de exploratie van het omstreken gebied, onderkennen zij toch het gevaar van de gewoontevorming. Zij zouden dan ook in ruil voor hernieuwde erkenning van de Noorse soevereiniteit over de Svalbardeilandengroep bereid zijn bij de deling van het continentale plat concessies te doen. Tegelijkertijd zou een voortzetting van de bestaande beperkende defensiepolitiek, ook inzake Spitsbergen, in het vooruitzicht worden gesteld [16]). Noch tot het een, noch tot het ander lijken de Sovjets bereid. Ieder compromis wordt als een beperking van de handelingsvrijheid van de Noordelijke Vloot gezien en voorshands afgewezen. De harde Sovjethouding blijkt volgens de Noren evenzeer uit de reactie op een in Noorwegen in januari jl. aan het licht gekomen wijdvertakt spionagecomplot. De Noorse uitwijzing van zes overduidelijk daarbij betrokken Sovjetburgers had direct de uitwijzing van twee Noorse diplomaten uit de Sovjet-Unie tot gevolg. De Noren ervaren deze reactie vooral als een onverzoenlijke stellingname inzake de verdeling van het continentale plat in de Barentszee. Zij zijn, als gevolg van de langdurige

verwaarlozing van hun eigen soevereiniteitsrechten, echter in belangrijke mate ervoor verantwoordelijk dat de Sovjets de mogelijkheden aangrijpen om hun invloed en positie te versterken. Bovendien kan de NAVO als gevolg van de Noorse defensiepolitiek het ontstane vacuüm niet opvullen. Aangezien de Russen tot voor kort niet gewend waren aan enig tegenspel in het hoge noorden, zullen zij alleen al uit traagheid eerst hun machtspolitiek uitoefenen, voordat eventueel tot een subtielere politiek kan worden overgegaan.

De toenemende Sovjetmachtsuitoefening aan de noordflank van de NAVO is vooral gericht op het creëren van een gewennings situatie tegenover de Sovjetrussische „acte de présence” in de nabijheid van, of zelfs binnen, het gebied van de noordelijke NAVO-lidstaten. Nu het Sovjet-gewoonterecht zich mogelijk ook tot het Noordzeegebied zal uitbreiden, wordt de dreiging van een eventuele omvatting en neutralisatie van de gehele noordflank steeds reëler. Het gevaar, door de frequente confrontatie het in oorsprong niet-normale toch als normaal te gaan beschouwen, vereist een uiterst slagvaardig crisisbeheersingsbeleid van de betrokken politici. Het zal uiteraard de Sovjetdoelstelling niet zijn dit laatste te bewerkstelligen en bovendien de noordelijke NAVO-lidstaten dieper in de NAVO te verankeren. Toch heeft de steeds openlijker geëtaleerde Sovjetstrategie dat juist wel tot gevolg.

Bewustere houding van de noordelijke NAVO-lidstaten

Het toenemen van de Russische druk op de noordelijke NAVO-lidstaten zou begrijpelijk zijn, indien deze lidstaten een nieuwe, agressieve politiek zouden voeren. Eerder is al gesteld dat het steeds de politiek van de Noorse en Deense regeringen was de Sovjet-Unie geen enkele aanleiding te verschaffen zich geprovoceerd te achten. Ook in het afgelopen jaar kan de toenemende Sovjetdruk niet worden verklaard uit een agressievere politiek van de noordelijke NAVO-lidstaten. Wel wensen Denemarken en vooral Noorwegen meer inhoud te geven aan hun interne soevereine rechten, en de betrokkenheid van West-Duitsland bij de Noordflank is ook geenszins verminderd.

Na een onmiskenbare neergang van de Deense NAVO-inspanning aan het einde van de jaren '60 is momenteel een duidelijke kentering waarneembaar. Door de toegenomen Sovjetactiviteiten rond Denemarken is de publieke opinie gunstiger voor

de nationale defensie. Een aantal jaren geleden was nog 18% van de Deense jongeren tegen de dienstplicht; volgens een recente enquête is dit cijfer gedaald tot 8%. De Deense regering wekt ook bij monde van de ministers van defensie en financiën verwachtingen voor een blijvend positievere NAVO-houding [17]. Dat alles komt erop neer dat de defensieuitgaven in overeenstemming dienen te zijn met de (toenemende) militaire dreiging en niet langer mogen worden gedomineerd door partijbelangen. Dat deze uitspraken niet ongefundeerd zijn blijkt wel uit de overeenstemming die de belangrijkste politieke partijen hebben bereikt ter zake van het opnieuw verlengen van de Defensiewet van 1973, die in 1977 afloopt. Deze wet voorziet niet alleen in een inflatiecorrectie, maar maakt tevens suppletore verhogingen mogelijk, in het bijzonder voor materieelaanschaffingen. Dank zij deze wet heeft Denemarken in 1975 reeds belangrijke bestellingen voor nieuwe wapensystemen kunnen plaatsen (o.a. F16's; Leopard-tanks; geleide-wapenkorvetten). Daartegenover moet worden gesteld dat de duur van de dienstplicht in 1976 van 12 tot 9 maanden is gereduceerd. Ook tellen de in vredetijd parate Deense legerenheden (de zg. „daekningstyrke”) op papier slechts een luttele 13.000 man, maar in werkelijkheid is dit nóg minder, nl. 8500 man [18].

Het doel van de positievere defensie maatregelen moet volgens de minister van defensie zijn, dat Denemarkens defensie zo geloofwaardig wordt dat een eventuele aanvaller de te behalen voordelen geringer zal achten dan de te verwachten nadelen in de vorm van verliezen. Gezien de feitelijke ongunstige krachtsverhouding met de potentiële aanvaller blijven de NAVO-versterkingen echter de hoeksteen van deze geloofwaardigheid. De Defensiewet eist dan ook dat reeds in vredetijd voorzieningen voor de versterkingen worden getroffen. Ook wordt door de minister van defensie extra aandacht gevraagd voor het cruciale probleem van het leggen van de mijnenvelden. Met recht kan worden gesproken van een bewustere Deense NAVO-houding. Door deze houding heeft de Deense geloofwaardigheid voor buitenstaanders aan inhoud gewonnen. Daartegenover staat dat, ondanks de toenemende dreiging, de Deense regering toch niet wezenlijk de beperkende NAVO-politiek wenst bij te stellen, hetgeen een blijvende reden is voor scepticisme over de effectiviteit van de defensie van Denemarken.

Het Duitse aandeel in de Oostzeeverdediging neemt kwalitatief toe, in gelijke mate als voor het

Centraaleuropese gebied geldt. In het bijzonder betreffen de verbeteringen de invoering van geleide-wapenkorvetten (momenteel reeds 30 stuks) en MRCA strike-vliegtuigen met „stand-off attack”-capaciteiten (tegen 1980). Tevens moet in dit jaar een beslissing inzake de vervanging van de Bréguet Atlantique worden genomen. Nochtans betekenen de Duitse ontwikkelingen betreffende de noordflank geen wezenlijke wijziging van de onevenwichtigheid der wederzijdse krachten. Een vroegere Duitse commandant van BALTAP — admiraal Wegener — constateert met bezorgdheid het wegvallen van de traditionele Engelse zeeheerschappij, ook in NAVO-verband, in de Noorse Zee [19]. Het is echter opvallend dat noch van Duitse, noch van NAVO-zijde een uitbreiding van de Duitse marinetaak richting Noorse Zee wordt bepleit.

De wil tot verdediging is bij de Noren traditioneel dieper verankerd dan bij de Denen. Het best wordt dit gedemonstreerd door de radicaal verschillende reacties op de Duitse inval van april 1940; de Denen capituleerden op de eerste dag; de Noren bleven 2½ maand weerstand bieden. Toch vertoont ook de Noorse defensie-inspanning pas sinds kort (1974) een opgaande lijn. Evenals in Denemarken is de defensiebereidheid tot uiting gekomen in een meerjarenplan, dat beoogt de defensie niet langer aan politieke touwtrekkerij onderhevig te doen zijn. De dank zij dit plan aangekochte wapensystemen, o.a. F16's, Roland II GLGW's, Leopard tanks en geleide-wapenfregatten zullen van nu tot het begin van de jaren '80 worden ingevoerd. Weliswaar vertoonde het Noorse defensiebudget in 1976 een lichte teruggang vergeleken met 1975 maar voor 1977 gaat dat niet meer op. De reële stijging met 3,7% (ongecorrigeerd van NKr 4,9 op 5,5 miljard) is zelfs zo groot, dat die slechts is te verklaren als een evenredige Noorse reactie op de in 1976 excessief toegenomen Sovjetdruk op Noorwegen [20]. Anderzijds is de generositeit van het Noorse parlement alleen mogelijk door de uiterst gunstige ontwikkeling van de eigen energievoorraden. Tegelijkertijd wil zij een teken zijn voor de NAVO opdat de versterkingsplannen van de noordflank geloofwaardiger zullen worden.

Behalve de verhoging van het defensiebudget zijn er ook andere tekenen die een bewustere Noorse defensiehouding kenmerken. De Noren zijn vastbesloten hun zo lang verwaarloosde soevereiniteit over Spitsbergen nieuwe inhoud te geven. Dat zowel Noorse militaire patrouille-vliegtuigen als marineschepen met grotere regelmaat het eiland aandoen getuigt van de gewijzigde Noorse opstelling.

Hetzelfde geldt voor de ontkenne, maar in de pers steeds opduikende berichten over het voornemen gedurende bepaalde perioden een garnizoen op Spitsbergen te legeren. Bovendien blijkt de Noorse regering niet afkerig van meer economische activiteiten van westerse landen (mede-ondertekenaars van het verdrag van 1920) op Spitsbergen ten einde een tegenwicht voor de Sovjetinvloed te vormen [21]. Mede daardoor kan de Noorse regering nieuwe motieven aanvoeren om de administratieve controle over geheel Spitsbergen weer in handen te krijgen. Vooral in het afgelopen jaar werden de Sovjetprotesten inzake de Noorse initiatieven zowel door de regering als in de pers krachtig van de hand gewezen. Ook blijkt de Noorse houding hieruit dat premier Nordli een uitnodiging voor een officieel bezoek aan de Sovjetnederzetting op Spitsbergen ondubbelzinnig af sloeg: de Noorse regering beantwoordde die uitnodiging met de klare taal dat de regering zich op het eigen soevereine grondgebied niet door „gasten” laat uitnodigen.

Eveneens heftig protesteerden de Noren tegen de sluiting van internationale wateren als gevolg van de veelvuldige Russische raketproeven. De Noorse pers spreekt in dit verband al van een „raketten-diplomatie”, naar analogie van de klassieke „gunboat policy”. De Noorse diplomatie lijkt erop te zijn gericht de Sovjetdoelstelling te verijdelen die Noord-Europa tot een Noors-Russisch condominium wil maken. Zowel premier Nordli als minister van buitenlandse zaken Frydenlund hebben zich dan ook uitgesproken in een zin die slechts zo kan worden opgevat dat de Sovjetdruk contra-productief werkt, met andere woorden: dat Noorwegen zich dientengevolge meer in de NAVO zal verankeren [22]. Premier Nordli noemde een krachtige uitoefening van de soevereiniteit in de noordelijke gebieden zelfs een voorwaarde voor het laag houden van de spanningen. Ter gelegenheid van de afkondiging van de 200 mijls visserijzone zei de meestal voorzichtig manoeuvrerende minister Frydenlund dat deze stap Noorwegen zeker niet minder afhankelijk van de NAVO zou maken. Ten slotte maakte de Noorse regering in het afgelopen jaar de oprichting van een nieuw krijgsmachtdeel — de Kustwacht — bekend, die nog meer inhoud moet geven aan de Noorse wil de eigen soevereiniteit te beklemtonen. Voor de aanschaffing van het materieel (patrouilleschepen, -vliegtuigen (Orions) en helikopters) voor de Kustwacht zijn de gelden ten bedrage van NKr 2 miljard reeds door het parlement gevoteerd [23].

Een vooraanstaande medewerker van het Noorse

Instituut voor Internationale Zaken, A. C. Sjaastad, verklaarde begin van dit jaar dat de Sovjets hun defensieve houding hebben ingewisseld voor een offensieve opstelling [24]. Een uiterst opmerkelijke verklaring in een land waar vooraanstaande personen zich over dit onderwerp doorgaans zeer omzichtig plegen uit te drukken. Zij geeft evenwel de diepere gevoelens weer van een belangrijk gedeelte van het Noorse publiek. Uit een in 1976 gehouden opinieonderzoek bleek dat de situatie aan Noorwegens noordelijke grenzen door 23% van de bevolking als „zeer gespannen” en door 52% als „gespannen” werd beoordeeld.

Overeenkomstig deze uitspraak bestaat er dan ook steeds meer nationale consensus over Noorwegens NAVO-lidmaatschap. In het licht van deze gunstigere pro-NAVO-stemming zijn enkele zeer lichte inbreuken op de beperkende NAVO-defensiepolitiek te constateren, met dien verstande dat zulks nog steeds géén formele wijziging van deze politiek betekent. Gezien het NAVO-oefenschema van het afgelopen jaar stemt Noorwegen toe, voortaan met grotere regelmaat deze oefeningen op zijn grondgebied te laten houden (in het afgelopen jaar twee grote oefeningen tegen normaal ten hoogste één). Ook de ieder jaar terugkomende, zes maanden durende, winteroefeningen van Engelse en Nederlandse mariniers kunnen worden beschouwd als een verzachting van de Noorse afwijzende houding tegenover een permanente legering. Een andere concessie betreft de verbetering van de ontvangstmogelijkheden voor externe versterkingseenheden: een nieuw vliegveld daarvoor is nu in Noord-Noorwegen nagenoeg gereedgekomen. Daarentegen is de Noorse regering nog niet ingegaan op een Brits voorstel, het marinierscontingent, voorbestemd voor de noordflank, met 1200 man uit te breiden. Hoewel de Noren zich formeel positief opstellen inzake versterkingen [25] lijkt hun afwachtende houding ingegeven door hun traditionele neiging de Sovjets niet te provoceren. Nochtans kan een versterking met 1200 man, gezien het enorme noordelijke Sovjetrussische potentieel, geen enkele werkelijke provocatie betekenen, al protesteerden de Sovjets ook heftig tegen het Britse voorstel. Een zelfde afwijzende Noorse houding treft nog steeds de uiterst noodzakelijke „pre-stocking” van NAVO-oorlogsmaterieel op Noorse bodem.

Vooralsnog komt de afwijzende Noorse houding voort uit de wil te geloven in de werking van de „Noordse balans”. De bekende Noorse publicist en staatssecretaris van defensie J. J. Holst verklaart dan ook dat een versterking van de noord-

flank van de NAVO tot een toenemende Sovjetdruk op andere Scandinavische landen zal leiden [26]. Minister Frydenlund laat zich even voorzichtig uit als hij constateert dat Noorwegen traditioneel vriendschappelijke relaties met de Sovjet-Unie heeft en die zo wil houden. Toch erkent Frydenlund de realiteit dat Noorwegen een „netto-verbruiker” is van veiligheid zoals de NAVO die opbrengt. De Noorse defensie is (evenals de Deense) immers volstrekt afhankelijk van externe versterkingen. Het doel van de Noorse politiek blijft echter het juiste evenwicht te vinden tussen defensie (inspanning) en geruststelling van de „Grote buur”, ten einde de spanning in het Noordeuropese gebied laag te houden [27]. Met het oog op het geruststellen van de Sovjet-Unie beoogt Noorwegen een actieve détentepolitiek te voeren. Die kwam reeds tot uiting in de uitnodiging aan de Sovjet-Unie, militaire waarnemers af te vaardigen naar de NAVO-oefening *Teamwork* '76. Deze uitnodiging moet als een zeer demonstratief gebaar worden opgevat, aangezien de oefening onder de daartoe in de CESV-overeenkomst gestelde limieten viel. Ook anderszins staan de Noorse politici niet volstrekt machteloos. Uitlatingen van Noorse regeringsfunctionarissen zouden zodanig kunnen worden geïnterpreteerd dat de Sovjets bewust erover aan het twifelen worden gebracht dat een revisie van de beperkende NAVO-defensiepolitiek als gevolg van de Sovjetdruk inderdaad tot de mogelijkheden behoort [28]. Deze uitlatingen vormen zeker heden ten dage een novum maar voorlopig kan daaraan nog slechts een politieke en geen feitelijke waarde worden toegekend. Gezien de escalatie van de spanning in Noord-Europa heeft de Noorse politiek tot nu toe geenszins het beoogde effect gesorteerd.

De bewustere defensiehouding van de noordelijke NAVO-lidstaten leidt reeds nu tot een wezenlijk sterkere en geloofwaardiger defensie van deze landen. Deze voor de NAVO als geheel positieve ontwikkeling doet echter een op zijn minst even geloofwaardige NAVO-steun onverminderd noodzakelijk blijven.

Geloofwaardigheid van de NAVO-steun

De effectiviteit van de NAVO bij de verdediging van de noordflank wordt in belangrijke mate bepaald door de snelheid waarmee de politieke beslissing tot de inzet van versterkingen wordt genomen. Evenzeer dienen de versterkingsplannen geloofwaardig te zijn en, overeenkomstig de

NAVO-strategie van „flexible response”, in de inzet van alle mogelijke NAVO-machtsmiddelen met inbegrip van tactische en strategische kernwapens te voorzien.

Zowel de Noren als de Denen laten niet na hun huidige grotere defensiebereidheid te beklemtonen als een teken van steeds grotere verbondenheid met de NAVO. (Aangaande West-Duitsland (in COMBALTAP) is de politieke wil tot verdediging een vaststaand gegeven dat in dit kader geen nadere toelichting behoeft.) Het lijkt nauwelijks twijfel dat de Noren en Denen zich militair zullen verdedigen, ook in het geval dat een geïsoleerde Sovjetactie slechts beperkte doeleinden zou lijken na te streven. Eveneens is het anno 1977 zeer waarschijnlijk dat beide landen de politieke beslissing zullen nemen de NAVO om hulp te vragen. Of beide landen die vraag echter reeds in volle vrede-tijd, ondanks tekenen van een ophanden zijnde Sovjetagressie, zullen durven uiten, blijft een open vraag. Wel is reeds aangetoond dat de stemming in Noorwegen en Denemarken ten gunste van een vroegtijdige beslissing beter is dan voorheen. Over de NAVO-garanties — in wezen de garanties van de Verenigde Staten — zijn in de loop der jaren gerede twijfels gerezen, al zijn die geenszins af te leiden uit officiële uitspraken van de verantwoordelijke (Amerikaanse) politieke functionarissen. Deze twijfels betreffen vooral de nucleaire steun, en gelden overigens voor het gehele Europese NAVO-gebied. Daar bovendien noch vreemde NAVO-troepen, noch NAVO-kernwapens zich in vrede-tijd in Noorwegen en Denemarken bevinden, vergt een wérkelijk geloofwaardig zijn van de bereidheid van de NAVO beide landen te hulp te komen, méér dan mondelinge toezeggingen alleen. In vele publikaties van het afgelopen jaar is een toeneming van de verbale wilsuiting van NAVO-zijde ten gunste van een grotere geloofwaardigheid te constateren [29]. Veel belangrijker zijn evenwel de steeds frequentere NAVO-oefeningen in het Noordeuropese gebied, die kunnen worden opgevat als een bewijs van sterke lotsverbondenheid binnen de NAVO.

In 1976 werden binnen een tijdsbestek van zes maanden twee grootscheepse NAVO-oefeningen in en rond Noord-Noorwegen gehouden, nadat eind 1975 ook al een grote oefening — *Ocean Safari* — had plaatsgevonden. Het betrof hier de oefeningen *Atlas Express* (in maart) en *Teamwork* '76 (in oktober). *Teamwork* '76 was de grootste maritieme oefening uit de NAVO-geschiedenis, waarin overigens ook omvangrijke eenheden van land- en luchtmacht een aandeel hadden.

Behalve AMF-eenheden, het STANAVFORLAND-eskader en de UK Amphibious Force was bovendien de Striking Fleet Atlantic (STRIKFLANT) met o.a. het vliegkampschip John F. Kennedy bij *Teamwork '76* betrokken. In totaal namen 80.000 man, 275 oorlogsbodems en 900 vliegtuigen deel aan de oefening, die culmineerde in de landing van 7500 Amerikaanse, Britse en Nederlandse mariniers op Noorse bodem. Naar kan worden aangenomen is het doel van *Teamwork '76*, de Sovjets te overtuigen van de NAVO-geloofwaardigheid aan de noordflank, voor vredesomstandigheden volledig bereikt. Problematischer is deze geloofwaardigheid voor tijden van spanning of oorlog. Alleen relatief kleinere NAVO-eenheden zijn in staat op (zeer) korte termijn metterdaad aan de noordflank aanwezig te zijn, nl. de AMF-eenheden en het STANAVFORLANT-eskader. De ruggegraat van de versterkingen vormen echter de US Carrier Group en de US Amphibious Group.

Prof. Erickson stelt dat volgens de Sovjetpercepties een US Carrier Task Group, uitgerust met 2 tot 4 vliegkampschepen en ca. 100 à 200 aanvalsvliegtuigen, 8 tot 10 dagen nodig zal hebben voor een „deployment” naar Noordepartische wateren [30]. Naar aanleiding van een (ongeclassificeerde) briefing van het US Marine Corps van 11 november 1976 te Doorn moet dat aantal dagen optimistisch worden genoemd (een getal van 25 tot 30 dagen zou de realiteit dichter benaderen). In tijden van spanning of oorlog zullen de belangrijkste NAVO-strijdkrachten zich naar alle zekerheid het gebied moeten binnenvechten waar de Sovjets de zeeheerschappij nastreven. Op zijn laatst zou dit binnenvechten aanvangen op de lijn IJsland—Schotland. Bovendien is het zeer waarschijnlijk dat de Sovjets zullen trachten een militair „fait accompli” op noordelijk NAVO-gebied te bewerkstelligen alvorens de versterkingen ter plaatse zijn. Ondanks de mogelijke steun van eerder genoemde „brandweereenheden” zullen de Amerikaanse versterkingen zich bij het aan land gaan onder zeer nadelige omstandigheden opnieuw moeten binnenvechten. De effectiviteit van de versterkingsoperaties is door de onvermijdelijke traagheid derhalve zeer twijfelachtig.

Aan de gunstigere houding van de NAVO aangaande de noordflank wordt enigszins afbreuk gedaan door de Britse defensiebezuinigingen. De in 1976 geïnitieerde bezuinigingsplannen hebben tot resultaat dat de Britse en Nederlandse mariniers, bestemd voor de noordflankverdediging, niet meer met vliegkampschepen en speciale landingsschepen aan land kunnen worden gezet. De Britten

achten het belangrijker de tot nu toe gebruikte schepen om te bouwen voor de onderzeebootbestrijdingsrol. In de toekomst zullen de mariniers-eenheden hoofdzakelijk worden verplaatst met te charteren „roll-on/roll-off-ferries” en commerciële vliegtuigen. Een beperking die, volgens de vroegere commandant van AFNORTH, wijlen generaal Sir John Sharp, een belangrijk nadelig effect op de verdediging van de noordflank zal hebben [31]. Deze verzwakking wordt enigszins gecompenseerd door het aanbod van de Britse regering een extra contingent van 1200 mariniers voor operaties aan de noordflank te bestemmen. Een aanbod dat overigens nog niet door de Noorse regering is geaccepteerd.

De grootscheepse NAVO-oefening van de afgelopen jaren hebben meer inhoud geven aan de politieke wil en geloofwaardigheid van de NAVO voor het leveren van militaire steun voor de noordflankdefensie. De omvang van de oefeningen onderstreept echter niet meer dan de NAVO-capaciteiten in volle vreedetijd. De doeltreffendheid van versterkingsoperaties ten tijde van verhoogde internationale spanning of oorlog moet daarentegen ten zeerste worden betwijfeld.

Slotbeschouwing

Overeenkomstig de progressieve expansie van de Sovjetvloot steeg in de afgelopen jaren de strategische waarde van het gebied waaruit de belangrijkste delen van deze vloot moeten opereren: het Noordepartische gebied. Vooral nu de vaste opstelingsplaatsen van strategische raketten op het vasteland in grotere mate kwetsbaar blijken te zijn, wordt de „second strike capability” van de Sovjet-Unie (en de Verenigde Staten) steeds meer geconcentreerd op de (nog) nagenoeg onkwetsbare onderzeeboten. Dat, met de invoering van de Russische SS-N8, deze strategische wapensystemen hun taak uit Noordepartische Russische territoriale wateren kunnen uitvoeren, onderstreept nog eens extra de betekenis van de noordflank van de NAVO. Bovendien neemt de betekenis van de noordflank progressief toe door de steeds markantere verstrengeling van de economische met de militair-strategische belangen als gevolg van de grootscheepse energievoorraden onder de noordelijke wateren. De Sovjetrussische veiligheidspolitiek vereist dat de sterke concentratie van militaire krachten op het Kolaschiereiland en langs de Oostzeekust zo ver mogelijk voorwaarts wordt verdedigd. Anderzijds verschaft juist deze

voorwaartse verdediging de Sovjet-Unie een basisgebied waaruit de strategische verbindingslijn Noord-Amerika—West-Europa onder druk kan worden gezet. Deze voorwaartse verdediging tot ver op de Atlantische Oceaan plaatste al langer Noorwegen áchter, en IJsland min of meer óp, de door de Sovjet-Unie beoogde verdedigingslinie. De nieuwste ontwikkelingen geven aan dat in de toekomst het gehele AFNORTH-territoir en het oostelijke SACLANT-gebied achter deze verdedigingslinie zullen kunnen vallen. Het creëren van de situatie van gewenning aan de Sovjetaanwezigheid binnen deze gebieden is in het afgelopen jaar op markante wijze gedemonstreerd en versterkt.

In deze omstandigheden is het aannemelijk dat de Sovjets zich in toenemende mate gehinderd voelen door NAVO-lidstaten die zich binnen de beoogde defensielinies bevinden. Dat geldt te meer naar gelang deze staten een grotere bereidheid tonen voor hun soevereine rechten op te komen, hetgeen zowel voor Denemarken als Noorwegen steeds meer het geval blijkt te zijn. De mondiale Sovjetbelangen zouden derhalve een neutralisering van het NAVO-noordflankgebied kunnen vereisen. Dat met deze mogelijkheid ernstig rekening moet worden gehouden blijkt uit aard en opbouw van de lokale Sovjetstrijdkrachten. In tegenstelling tot het dichtbevolkte en kwetsbare Centraaleuropese gebied zijn in het dunbevolkte Noordeuropese gebied Russische offensieve acties denkbaar die, zonder onmiddellijk met lokale NAVO-strijdkrachten in aanraking te komen, in de bezetting van NAVO-grondgebied kunnen resulteren.

In het geval dat de geschetste Sovjetacties in eerste instantie slechts beperkte doeleinden vervullen, rest de NAVO de moeilijke beslissing uit een nadelige positie het beperkte conflict te escaleren. Dit gegeven, en de Deense en Noorse standvastigheid inzake de beperkende NAVO-defensiepolitiek, maken het voor de Sovjets aantrekkelijk juist in volle vrede tijd een militair „fait accompli” op NAVO-bodem tot stand te brengen. Mijns inziens zijn ook de geloofwaardiger lokale Noorse defensie en NAVO-versterkingsplannen nog steeds niet bij machte de Sovjets te overtuigen van het tegendeel van wat zij zien als de merites van een verrassingsaanval. Dat wil overigens geenszins zeggen dat er momenteel opmerkelijke tekenen zijn dat een Sovjetrussische offensieve actie aan de noordflank ophanden zou zijn. Dat echter de Sovjets aan de noordflank beter dan aan het Centraaleuropese front in staat zijn met een minimum aan waarschuwingstijd en mogelijk een minimum

aan risico een dergelijke actie uit te voeren, dient door de betrokken landen en de NAVO voortdurend in overweging te worden genomen. Deze overweging moet zelfs aan de basis van de te voeren veiligheidspolitiek staan.

Een nog verdere uitbreiding van de Noorse en Deense defensie-inspanning zal echter, hoe wenselijk ook, de feitelijke militaire onevenwichtigheid in het Noordeuropese gebied niet wezenlijk kunnen veranderen. Alhoewel voor de NAVO een gunstig teken, blijkt de gedecideerdere defensiehouding in beide staten voorshands de Sovjet-Unie niet in haar „agressieve” machtsuitoefening te remmen. Zelfs bij een zeer slagvaardig crisis-beheersingsbeleid van de Noorse en Deense politici moet worden gevreesd dat het gros van de NAVO-versterkingen pas in een te laat stadium aan de noordflank zal kunnen worden ingezet. De Sovjetdreiging kan dan ook alleen effectief worden tegemoetgetreden na bijstelling van de Noorse en Deense beperkende NAVO-defensiepolitiek. Zoals eerder betoogd, is in het afgelopen jaar mogelijk een begin van bereidheid tot die bijstelling te bespeuren. De traditionele Noorse en Deense terughoudendheid ter zake van dit probleem lijkt overdreven, daar juist een bijstelling van de in 1949 en 1957 door hen zelf opgelegde beperkingen in het wezen van deze zelfoplegging besloten ligt. In die tijd had de Sovjetmarine immers nog een uiterst bescheiden taak en de zeeheerschappij in de noordelijke wateren was een volledig Westerse (NAVO) aangelegenheid. In de jaren '60 zou een bijstelling van de Noorse en Deense defensiepolitiek als gevolg van de Sovjetmaritieme expansie verklaarbaar zijn geweest, maar zij bleef desondanks achterwege. De feitelijke acceptering van deze ontwikkeling maakt het met recht moeilijker, alsnog om deze reden tot een nieuwe defensiepolitiek over te gaan. Recente feiten, zoals de Sovjetdruk van de laatste jaren en in het bijzonder het laatste jaar op de noordflank zullen door het nog steeds toenemende strategische belang van dit gebied in de komende jaren een ernstiger bedreiging voor de noordflank kunnen gaan betekenen. Juist daaraan zouden de Noren en Denen de noodzaak tot bijstelling mogen ontlennen.

Historisch gezien blijkt de Sovjet-Unie vooral gevoelig voor het doen blijken van macht, zoals kan worden geconstateerd bij het uitblijven van succes van de Noorse onderhandelingspolitiek; een politiek die steeds tot hardere Sovjetacties heeft geleid.

In vele publikaties van de afgelopen jaren wordt

in een of andere vorm de bijstelling van de Noorse en Deense NAVO-politiek gesuggereerd. De radicaalste suggesties vereisen een volledige afschaffing van het verbod op legering van vreemde troepen en opslag van kernwapens. Reëler zijn daarentegen de suggesties van wijlen generaal Sir John Sharp en prof. J. Erickson [32]. Beiden noemen „pre-stocking” van materieel noodzakelijk, en de laatste stelt hetzelfde omtrent „pre-positioning” van personeel. In ieder geval zouden deze voorbereidingen de eigen Noorse en Deense troepen en uitrusting moeten gelden (zie „leege” Noord-Noorwegen en overmatige terugval op mobilisatiesysteem). Eveneens achten beiden het noodzakelijk, dat de NAVO ten tijde van verhoogde spanning adequaat reageert. Generaal Sharp noemde in dit verband het invliegen van de NAVO-versterkingen noodzakelijk, prof. J. Erickson oppert het idee, de betrokken bevolkingen steeds snel in te lichten over abnormale Russische vlieg- en/of vaaractiviteiten en daaraan zelfs korte alarmeringsoefeningen te verbinden. Dat laatste lijkt in de Westerse democratiën op praktische problemen te zullen stuiten. Voor de overige ideeën van wijlen generaal Sharp en prof. Erickson geldt dat, afgezien van de permanente „pre-positioning” van externe troepen, de gehele of gedeeltelijke implementatie ervan in de Noorse en Deense defensiepolitiek nauwelijks een onaanvaardbaar grote politieke ommezwaai lijkt. Dezerzijds wordt een dergelijke ontwikkeling niet onmogelijk geacht, al zullen de kostbare financiële consequenties de eventuele politieke bereidheid zeker doen afnemen.

Ook de NAVO als geheel schenkt meer aandacht aan de mogelijkheden van een Russische verrassingsaanval. Daarbij rijzen steeds meer twijfels aan de effectiviteit van „augmentation forces” in geval van een verrassingsaanval. De tendens naar „pre-stocking” en „pre-positioning” wordt sterker dan ooit door de NAVO-leiding gestimuleerd, hetgeen betekent dat eventuele Noorse en Deense „concessies”, afwijkende van hun traditionele terughoudendheid betreffende deze materie, geen leeg en alleenstaand gebaar behoeven te zijn. Er zijn echter meer ontwikkelingen nodig om de feitelijke onevenwichtigheid aan de noordflank te redresseren. Momenteel staan alleen de Noorse luchtverdedigingssquadrans onder direct bevel van de NAVO-bevelhebber CINCNORTH. Het zou een zeer effectieve daad van de betrokken NAVO-lidstaten zijn indien een wezenlijke verschuiving van „earmarked” naar „assigned” slagkracht zou

plaatsvinden. Een dergelijke verschuiving zou voor de Noorse en Deense regeringen minder drastisch kunnen lijken dan een formele bijstelling van de beperkende NAVO-politiek, en derhalve tot de reële mogelijkheden behoren. Een andere ontwikkeling zou kunnen zijn het uitvoeren van de gedane suggestie inzake een uitbreiding van de Duitse marinetaak naar de Noordzee en mogelijk zelfs Noorse Zee. In het algemeen geldt, dat uit een oogpunt van crisisbeheersing de marines van de Centraaleuropese NAVO-landen meer aandacht zouden dienen te schenken aan de verdediging van de kustwateren zoals de Noordzee en de Noorse Zee [33]. De Atlantische taak zal immers pas na het uitbreken van een conflict, als de strategische bevoorrading eenmaal op gang gaat komen, uitvoering vereisen. De realisering van bovengenoemde suggesties zal mijns inziens werkelijk inhoud geven aan de „flexible response”-strategie aan de noordflank. Toch zal zelfs een geringe mate van uitvoering van deze suggesties een uiterst belangrijke symbolische waarde hebben en de huidige Sovjetrussische machtspolitiek in Noord-Europa tot Centraaleuropese normen kunnen terugdringen.

In het vorenstaande zijn vooral de mogelijkheden en gevolgen van een in eerste aanleg beperkte Sovjetoperatie aan de noordflank in beschouwing genomen. In het geval van een conflict in het gehele Europese operatietoneel verandert het strategische belang van de noordflank voor Centraal-Europa geenszins, maar zullen de prioriteiten van inzet van de versterkingen toch een verschuiving ondergaan. Naar verwachting zullen de Amerikaanse „augmentation forces” primair naar Centraal-Europa worden gedirigeerd en de Amerikaanse maritieme operaties zullen worden afgestemd op de bescherming van de strategische Atlantische verbindingslijnen. Dat impliceert wel dat de Russische zeeheerschappij zoveel mogelijk naar de noordelijke wateren zal moeten worden teruggedrongen. Tevens is het denkbaar dat de Amerikanen zich zullen richten op het neutraliseren van zoveel mogelijk Russische SLBM-dragende onderzeeboten hetgeen, sinds de introductie van de SS-N8, de Amerikaanse „hunter-killer”-onderzeeboten tot in de Barentszee zal voeren. Voor landoperaties behoeven de Nooren en Denen bij een totaal Europees conflict zeker niet op preferente NAVO-steun te rekenen. De twee overige noordflankgebieden maken daarentegen meer aanspraak op extra NAVO-steun. Sleeswijk-Holstein grenst immers direct aan het Centraaleuro-

pese front en het behoud van IJsland is voor de NAVO een van de primaire voorwaarden om de Atlantische levenslijn naar dat front in stand te houden.

De grote waarde van de noordflank voor de NAVO komt het best tot uiting indien de Sovjet-Unie erin zou slagen door een „beperkte” kortstondige operatie noordelijk NAVO-gebied te bezetten. Deze mogelijkheid zou de Sovjet-Unie uitzicht kunnen bieden op een afgrenzing van geheel West-Europa. Daardoor zou de Sovjetcontrole over West-Europa kunnen worden gerealiseerd zonder dat een allesvernietigende strijd in dit kwetsbare gebied behoeft te worden gevoerd. De militaire ontwikkelingen aan de noordflank van de NAVO in de afgelopen jaren tonen zonder enige twijfel aan dat de Sovjet-Unie de optie van de omvatting van de noordflank in toenemende mate serieus neemt. Daar deze trend zich naar verwachting zal voortzetten dreigt het gevaar dat van toepassing blijft, hetgeen SACEUR, generaal Haig, recent heeft verklaard, nl. dat de noordflank (en zuidflank) de Achilleshiel van de NAVO vormen [34]. Wijlen generaal Sharp voorspelde een verontrustende toeneming van de spanning in Noord-Europa in de eerstkomende tien jaar [35]. Mijns inziens kunnen beide pessimistische opvattingen alleen in positieve zin worden gecorrigeerd indien de door de Sovjet-Unie eenzijdig opgewekte spanning wordt beantwoord door een vastberaden politiek van de NAVO en de erbij betrokken lidstaten, waarbij de eerdergenoemde suggesties inzake de noordflankdefensie geen intenties blijven maar worden omgezet in capaciteiten. Een correctie die, gezien het gestelde in dit betoog, in de naaste toekomst zeer wel gestalte kan krijgen.

Literatuur

(Gegevens inzake sterkte en wederzijdse verhoudingen van de onderscheidene strijdkrachten, tenzij anders vermeld, overgenomen uit: *The Military Balance 1976-1977*. Int. Inst. f. Strat. Studies, Londen.)

1. W. Höpker — *Stossrichtung Atlantik*. Seewald Verlag, Stuttgart (1973)59.
2. *Strategic Review*. U.S. Strat. Inst., Washington DC (1976)51.
3. a. H. Meyer Abich — Die sowjetische Flottenpolitik und die Aufgabe der Marine. *Inf. f. die Truppe* (1976)(8)64;
b. I. C. Kidd Jr. — NATO strategy and the new dimension at sea. *NATO Rev.* (1976)(6)6.
4. J. E. Moore — *Jane's Fighting Ships 1976-1977*. Franklin Watts, New York (1977)27.
5. J. Erickson — The Northern Theatre (TVD): Soviet capabilities and concepts. *J. Roy. United Serv. Inst. f. Strat. Studies* (1976)(12)17.
6. Ein Nadelstich gegen Finnlands Neutralität. *Frankf.*

- Allg.* (1976)(28 aug).
7. J. Sharp — The Northern flank. *J. Roy. United Serv. Inst. f. Strat. Studies* (1976)(12)14.
 8. a. K. Frydenlund — The security of Norway and the Atlantic Council. *NATO Rev.* (1976)(3)4.
b. O. Møller — Danish security policy. *NATO Rev.* (1976)(5)4.
c. A. L. King-Harman — Military balance in the North. *NATO Rev.* (1976)(4)10.
 9. G. Baumann — Die militär-politische Lage am Jahresende. *Eur. Wehrk.* (1976)(12)605.
 10. Zie 9.
 11. P. Wall — Defence of North Sea oil. *NATO's Fifteen Nations* (1976)(4)579.
 12. Sowjetisches Flottenmanöver in der Nordsee. *Frankf. Allg.* (1976)(30 juni).
 13. Daring on the Northern flank. *Time Mag.* (1977) (21 mrt)9.
 14. Norwegische Interpretationen des Spitzbergenvertrags. *Neue Zürcher Ztg.* (1976)(26 okt).
 15. Sowjetische Raketen-Übungen im Eismeer. *Frankf. Allg.* (1976)(22 okt).
 16. H. Renner — Sowjets ziehen den Schafspelz aus, und Oslo zittert um Spitzbergen. *Welt* (1976)(26 okt).
 17. Zie 8b.
 18. H. J. Schütz — Sicherheitspolitik in Skandinavien. *Österr. Mil. Z.* (1976)(4)291.
 19. F. O'Shanchun — Letter from London. *NATO's Fifteen Nations* (1976)(4)518.
 20. Norwegen bekräftigt seine atlantischen Bindungen. *Frankf. Allg.* (1976)(10 dec).
 21. M. Goldsmith — Norwegian-Soviet war of wifes on Spitsbergen. *Christ. Sci. Monit.* (1976)(26 apr).
 22. a. G. Gillessen — Norwegen wird wichtiger. *Frankf. Allg.* (1976)(8 juli) (uitspraak premier Nordli);
b. Sowjetische Nadelstiche gegen Norwegen. *Neue Zürcher Ztg.* (1976)(4 mei) (uitspraak minister Frydenlund).
 23. a. P. T. Kilborn — Oslo aide sees risk of conflict with Moscow on Arctic rights. *Int. Herald Trib.* (1976) (16 aug);
b. C. Genrich — Riese und Zwerg in kalter Nachbarschaft. *Frankf. Allg.* (1977)(14 feb).
 24. Zie 13.
 25. Zie 22b.
 26. J. Löser — Militärische und politische Balanceakte an der Nordflanke der NATO. *Eur. Wehrk.* (1976) (8)392.
 27. Zie 8a.
 28. Zie o.a. 20 en 22.
 29. a. Zie 19, blz. 18;
b. T. R. Milton — NATO: how credible a deterrent. *Air Force Mag.* (1976)(6)28;
c. E. O. Maetzke — Haig gibt der NATO Schwung. *Frankf. Allg.* (1976)(21 okt.)
 30. Zie 5, blz. 18/19.
 31. Zie 7, blz. 14.
 32. a. Zie 5, blz. 19;
b. Zie 7, blz. 12/13.
 33. R. G. Weinland — Die Entwicklung der sowjetischen Kriegsmarine und das Gleichgewicht im Nordatlantik. *Eur. Arch.* (1977)(3)70.
 34. Les régions Nord et Sud de l'alliance atlantique constituent le talon d'Achille de l'OTAN. *Monde* (1977)(11 jan).
 35. Zie 7, blz. 14.